

Ginta Sniedzīte

M.iur., Dr.iur.cand.,

Latvijas Universitāte, Juridiskā fakultāte, Raiņa bulvāris 19, Rīga

Zvērinātu advokātu birojs „Eversheds Bitāns”, Lāčplēša iela 20a, Rīga, LV-1011

Tiesnešu tiesību konstitucionālais pamats

Turpinot tiesnešu tiesību jēdziena analīzi, rakstā tiks pētīti tiesnešu tiesību tiesiskuma priekšnoteikumi, tiesu varas un politiskās varas attiecības, varas dalīšanas principa īstenošana kontekstā ar tiesas tiesībām identificēt tiesību normas un tiesnešu tiesību kontroles mehānismi.

Nav šaubu, ka tiesa var atrast tiesību sistēmā jaunas (likumdevēja nepozitivizētas) vispāršaistošas tiesību normas vienīgi pamatojoties uz likumu un saskaņā ar likumu (plašākā nozīmē). Vienīgi likumība un tiesiskums, izvēloties tiesnešu tiesību izstrādes priekšnoteikumus, piemērojot atbilstošākās juridiskās metodes un it īpaši nosakot savas tiesībradošās kompetences robežas, ir garantis tiesas veiktas tiesību jaunrades konstitucionalitātei. Lai izdarītu slēdzienu par tiesnešu tiesību institūta konstitucionalitāti, analogiski rakstītām tiesību normām ir jāveic tā augstākā kritika. Augstākā kritika ietver sevī konstitucionalitāti veidojošā aspekta noteikšanu – šī institūta tiesiskumu. Papildus tam būtiski secinājumi iegūstami izpētot tiesnešu tiesību institūta nepieciešamību nosakošos faktorus, kas ļauj nonākt pie slēdziena, kas var kalpot kā papildu arguments tiesnešu tiesību institūta tiesiskumam. Ja demokrātiskas valsts tiesību sistēma spētu efektīvi funkcionēt un attīstīties bez tiesnešu tiesību pastāvēšanas, šī institūta legimitātes un tiesiskuma pierādīšanai būtu nepieciešams būtisks papildu pamatojums.

Tiesnešu tiesību pieļaujamība demokrātiskā tiesiskā sistēmā ir viens no pamatjautājumiem, pētot tiesnešu tiesību institūtu romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā. Tiesiskuma jautājums ir ne tikai tiesnešu tiesību jaunrades, bet arī jaunradīto tiesnešu

tiesību piemērošanas jautājums.¹ Demokrātiska sistēma prasa tādu lēmumu pieņemšanu, kas harmonizē likumu tekstu un tā izstrādes materiālus (patstāvīgos tiesību avotus un palīgavotus), no vienas puses, ar morālajām tiesībām un vērtībām, tajā skaitā brīvību un vienlīdzību, no otras puses. Demokrātiskā sistēmā lēmumiem ir jābūt pamatotiem tik skaidri un izsmeļoši, cik vien iespējams. Turklāt, demokrātiska sistēma neuzliek par pienākumu strikti, bez ierunām sekot likumu tekstam un tā izstrādes, sagatavošanas materiāliem.² Tādējādi, metodoloģiski un funkcionāli tiesas veikta tiesību normu jaunrade nav pretrunā ar demokrātijas pamatprincipiem, tā pat vistiešākajā veidā izriet no demokrātijas prasībām. Tomēr, tā kā demokrātiskas sistēmas viens no principiem ir varas dalīšana, un ar tiesnešu tiesību institūtu tiek asociēta zināmas daļas likumdošanas varas piedēvēšana tiesu varai, tad tiesnešu tiesību leģitimitātes pamatošanā visbūtiskākā loma piešķirama tieši tiesnešu tiesību pieļaujamībai no varas dalīšanas principa viedokļa.

Tiesas normatīvā vara (spēja radīt normatīvus, vispāršaistošus noteikumus) ir formālā pretrunā ar varas dalīšanas principu, taču šī pretruna nav nepārvarama.³ Proti, tā nerada tādu šī principa pārkāpumu, kas dotu pamatu secinājumam par tiesnešu normatīvās varas antikonstitucionalitāti.

Saskaņā ar *Civillikuma* 4.pantu, *likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tieša jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un, beidzot, arī pēc analogijas. Administratīvā procesa likums* to pašu paredz mūsdienīgākā formulējumā – tā 8.pants noteic, ka *iestāde un tiesa, piemērojot tiesību normas, izmanto tiesību normu interpretācijas pamatmetodes (gramatisko, sistēmisko, vēsturisko un teleoloģisko metodi), lai sasniegtu taisnīgāko un lietderīgāko rezultātu. Šīs metodes ir sīkāk aprakstītas un papildu tiesību normu piemērošanas noteikumi ietverti minētā likuma 17.pantā*⁴. Par tiesai likumā noteiktu pienākumu interpretēt

¹ Japiņa G. Tiesību normas likumības un tiesiskuma pārbaude. *Likums un Tiesības*, 2003, nr.1(41)

² Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.41

³ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 219

⁴ Administratīvā procesa likuma 17.pants. Tiesību normu interpretācija un analogija (1) *Iestāde un tiesa, interpretējot (tulkojot) tiesību normu, lieto šādas interpretācijas pamatmetodes:*

1) *gramatisko (filoloģisko) interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu no valodnieciskā viedokļa;*

2) *vēsturisko interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu, ņemot vērā apstākļus, uz kuriem pamatojoties tā radīta;*

rakstītās tiesību normas liecina arī *Kriminālprocesa likuma* 478.pants⁵, bet *Civilprocesa likuma* 5.panta piektā un sestā daļa viennozīmīgi noteic ne tikai interpretācijas, bet arī noteiktos gadījumos tiesību tālākveidošanas pienākumu tiesai: *ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, bet, ja tāda likuma nav, — vadās pēc tiesību vispārējiem principiem un jēgas*. Turklāt, piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru. „Likumā ietverts pienākums tiesai veikt tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanu ir apzināta likumdevēja attieksšanās [deleģēšana – autores piezīme] no daļas savas varas.”⁶ Normatīvi regulējot un unificējot tiesas darbību rakstīto tiesību normu apstrādē un tiesību materiāla papildināšanā, likumdevējs ne tikai identificē subjektu, kas veic unikālu likumos ietverto tiesību normu interpretāciju, bet arī deklarē, ka šis tiesas darbību rezultāts ir nedalāmi savienots ar rakstīto likumu. Neviena konstitūcija un neviena konstitucionālo tiesību teorija nenoliedz šādas minēto divu tiesību avotu attiecības (to mutāciju) varas dalīšanas principa vārdā.⁷ Tādējādi ir

3) sistēmisko interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām;

4) teleoloģisko (jēgas un mērķa) interpretācijas metodi, tas ir, noskaidro tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

(2) Ja iestāde vai tiesa konstatē tiesību sistēmā nepilnību, tā var šo nepilnību novērst, arī lietojot analogijas metodi, tas ir, sistēmiski analizējot līdzīgu gadījumu tiesisko regulējumu un šīs analīzes rezultātā konstatētos tiesību principus piemērojot konkrētajā gadījumā. Ar analogiju nedrīkst pamatot tādu administratīvo aktu, kurš ierobežo adresāta cilvēktiesības.

(3) Ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, iespējams nonākt gan pie rezultāta, kas atbilst tiesību sistēmai, gan pie rezultāta, kas ir pretrunā ar kādu tiesību normu, lieto to interpretācijas metodi, kuras rezultāts konkrētajā gadījumā atbilst tiesību sistēmai.

(4) Ja, interpretējot tiesību normu pēc dažādām metodēm, iespējams nonākt pie dažādiem rezultātiem, kas visi atbilst tiesību sistēmai, lieto to interpretācijas metodi, ar kuru konkrētajā gadījumā iespējams sasniegt lietderīgāko un taisnīgāko rezultātu.

(5) Ja Satversmes tiesa attiecīgo tiesību normu ir interpretējusi spriedumā, iestāde un tiesa piemēro šo interpretāciju.

(6) Ja augstāka iestāde iekšējā normatīvajā aktā interpretējusi tiesību normu, iestāde piemēro šo interpretāciju. Iestādes pilnvaras, kas minētas šā likuma 16.panta piektajā un sestajā daļā, paliek neskartas.

⁵ Kriminālprocesa likuma 478.pants. Kriminālprocesa apturēšana tiesību normas interpretācijas dēļ

(1) Ja tiesa uzskata, ka tiesību norma, kas piemērota konkrētajā krimināllietā, neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normai (aktam), tā iesniedz pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā, vienlaikus apturot tiesvedību krimināllietā, līdz stājas spēkā Satversmes tiesas nolēmums.

(2) Ja konkrētās lietas izspriešanai ir nepieciešams Eiropas Kopienu Tiesas prejudiciāls nolēmums par Eiropas Savienības (Kopienas) tiesību normas interpretāciju un spēkā esamību, tiesa nosūta Eiropas Kopienu Tiesai neskaidro jautājumu motivēta lēmuma formā, vienlaikus apturot tiesvedību krimināllietā līdz prejudiciālā nolēmuma saņemšanai.

(3) Apturot tiesvedību tiesību normas interpretācijas neskaidrību dēļ, tiesa lemj par nepieciešamo piespiedu līdzekļu vai mantas aresta noteikšanu, taču nepārkāpjot likumā noteiktos procesuālos termiņus.

⁶ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁷ Zenati F. *La Jurisprudence, Methodes du Droit*. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

pamats secinājumam, ka tiesas veikta tiesību jaunrade⁸ ir netieši pieļauta no konstitucionālo tiesību aspekta.

Pat pozitīvistis *Hanss Kelzens* (*Hans Kelsen*) norāda, ka atsevišķos gadījumos likumdevējam nav citas iespējas, kā noteiktu lietu, gadījumu klāstu atstāt izšķiršanai tiesību piemērošanas institūcijām un tiesai, uzņemoties risku, ka tās izšķir lietu kā „deleģētais likumdevējs” pat gadījumos, kad pats likumdevējs to nevēlētos.⁹

Tiesas rīcības leģitimitātes priekšnoteikums, darbojoties likumdevēja funkciju laukā, ir fakts, ka tiesnesim nav tiesību rīkoties pilnīgi brīvi un nesaistīti. Lai arī viņš zināmos gadījumos var atrast tiesību normas, tomēr tiesnesis ir ierobežots attiecībā uz situācijām, kurās viņš to ir tiesīgs darīt, un metodēm – kā.¹⁰ Proti, pastāv divi tiesnesi ierobežojoši faktori: **pirmkārt**, tiesnešu tiesību normu var izstrādāt tikai gadījumā, kad ir juridiski korekti konstatēti visi nepieciešamie priekšnoteikumi (piemēram, likuma roba esamība, atbilstoša tiesību sistēma un tiesību izpratne, kas to pieļauj un tml.), un, **otrkārt**, tiesnešu tiesību norma ir jāatrod un jāformulē ievērojot noteiktu metodoloģiju, saskaņā ar attiecīgajam gadījumam vispiemērotāko paņēmieni. *Hansa Kelzena* ieskatā šie divi aspekti nodrošina tiesas rīcības leģitimitāti un attaisno to, ka tiesa varētu atrast tiesību normas paralēli parlamentārajā likumdošanas procesā radītajām rakstītajām tiesību normām. Pirms aplūkot sīkāk šo divu priekšnoteikumu saturu, būtiski ir izvērtēt tiesnešu tiesību problēmjaudājumus no konstitucionālo tiesību viedokļa.

Tiesu vara un politiskā vara

Tiesnešu tiesību kā tiesību avota pastāvēšana realitātē ir empīriski pārbaudāma un pierādīta. Tomēr tas fakts, ka tās eksistē tiesiskajā realitātē, nav pietiekams, lai apstiprinātu to leģitimitāti un konstitucionalitāti. Varas dalīšanas kontekstā pie tiesnešu tiesību teorētiskā leģitimācijas pamatojuma un lai turpinātu rast atbildi uz jautājumu par tiesnešu tiesību noteikumu normativitāti un politisko doktrīnu par tiesu varu, jāatmet klasiskās doktrīnas „aizspriedumi” un savstarpējā kopsakarā jāaplūko tiesas spriešanas funkcijas un politiskā vara.

⁸ Ar tiesību jaunradi šeit un turpmāk saprotot likumdošanas procesā nefiksētu tiesību normu atrašanu tiesību sistēmā un formulēšanu.

⁹ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.88-89

¹⁰ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.88-89

Vara, kā to definējis Makss Vēbers (*Max Weber*, 1864-1920), ir iespēja īstenot savu gribu kopējā rīcībā par spīti pārējo dalībnieku pretestībai.¹¹ Uz politisko varu, kam jāpieņem valdīšanas forma, ir attiecināmi leģitimitātes un citi iespējamie ierobežojumi. Politiskā vara modernā politiskās apvienošanās formā – modernā valstī ir „rīcībā neatkarīgas vadīšanas” forma (*selbständig leitender Tätigkeit*) vai „vadīšanas ietekme” (*die Beeinflussung der Leitung*).¹² Tādējādi, ja politisko varu saprot kā spēju īstenot apzinātu kontroli politiskajās lietās, tad no Maksa Vēbera politiskās socioloģijas iespējams izkristalizēt divus būtiskus priekšnoteikumus politikās varas pastāvēšanai modernā valstī: **Politiskā spriestspēja**, ko veido spēja saskaņoti izvēlēties starp iespējamajiem mērķiem, sasniedzamajiem rezultātiem un spēja saprast nepieciešamos līdzekļus šo mērķu sasniegšanai. **Kauzālā efektivitāte**, kas, savukārt, sastāv no fiziskas varas, spējas īstenot šos līdzekļus un no faktiskās leģitimitātes, t.i., spējas nodrošināt pakļaušanos, noteikumu ievērošanu.¹³

Politiskā vara ir vara, kas, suverēna savā darbības jomā, ar juridisku aktu, kas ir tās darbības pamatā, ir ieguvusi pilnvaras vispārēji, kolektīvi īstenot noteiktu organizatorisku vai normatīvu varu (t.i., pieņemt lēmumus).¹⁴ Šādas kvalitātes, bez šaubām, piemīt likumdevējam un savas kompetences robežās – valdībai jeb izpildvarai.

No Maksa Vēbera diviem politiskās varas priekšnoteikumiem tiesu varai acīmredzami nepiemīt pirmais, proti, politiskā spriestspēja. Tiesu vara nav apveltīta nedz ar pilnvarām, nedz funkcionālu vai organizatorisku spēju izvēlēties un pieņemt vispārējas ievirzes sabiedrības dzīves plānošanas un attīstības virzienus, noteikt prioritātes vai tamlīdzīgi. Ja kauzālā efektivitāte piemīt lielākā vai mazākā mērā katram varas atzaram, tad politiskā spriestspēja ir tieši likumdevējam un, atkarībā no valsts iekārtas, izpildvarai piemītoša spēja, kas nepiemīt tiesu varai.

¹¹ Bealey F. *The Blackwell dictionary of political science*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2000, p. 255

¹² *Gesammelte Politische Schriften*, Winkelmann J. (ed.) Tubingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988, p.505

¹³ Shaw T. Max Weber on Democracy: Can the People Have Political Power in Modern States? *Constellations* Volume 15, Number 1, 2008, <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8675.2008.00472.x>

¹⁴ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.287

Tā tad **tiesai vispārējā gadījumā nepiemīt politiskā vara**. Šis ir viens no būtiskākajiem kritērijiem, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas, un netieši leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi, kas vienlaicīgi nav iejaukšanās likumdevēja pilnvarās. Tiesa nav vēlēta politiskās varas nesējs, tā ir neitrāla institūcija.

Tomēr jāatzīst, ka praksē noteiktos gadījumos tiesa ir spiesta īstenot arī politisku varu. Teorētiski ir iespējami un arī praksē pieļaujami tādi gadījumi, kad tiesa konstatē vairāku lietas risinājumu iespējamību, no kuriem visi ir tiesiski un atbilst tiesību sistēmai. Izvēle starp vienu no šiem risinājumiem, kam ir pakļauta tiesa, nevar izvairīties no politisku kritēriju izmantošanas, tādējādi atzīstot, ka izņēmuma gadījumos tiesa īsteno arī politisko varu. Pretējs apgalvojums par absolūtu nošķirtību no politiskās varas būtu ideālistisks un neatbilstu tiesiskajai realitātei.

Īpaši ievērojamu politiskās varas ietekmi var konstatēt Eiropas Kopienų Tiesas darbībā un nacionālo valstu konstitucionālo tiesu praksē. EKT pārzina politisko vidi, kādā tā funkcionē, un tās nolēmumus nereti ietekmē salīdzinoši nejuridiski argumenti, ko piedāvā dalībvalstis saistībā ar iespējamām finansiālajām sekām uz dalībvalstu nacionālajiem budžetiem, kā arī kritiska sabiedrības vai Kopienų institūciju attieksme un izteikumi.¹⁵ Nacionālā mērogā, savukārt, konstitucionālās tiesības ir visciešāk saistītas ar politiku, bet konstitucionālās tiesas prakse piespiedu kārtā noris uz politikas un tiesību saskares līnijas.¹⁶

Taču tiesai piemītošā vara ir suverēna vara, jo tiesa ir gan organizatoriski, gan funkcionāli neatkarīga no pārējiem varas atzariem. Tiesas **organizatoriskā neatkarība** izpaužas tiesnešu amatu kandidātu atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmenu, kā arī tiesnešu izvēles un amatā iecelšanas sistēmā - *tiesnešus apstiprina Saeima*.¹⁷ *Rajona (pilsētas) tiesas tiesneša un apgabaltiesas tiesneša kandidatūru iecelšanai vai apstiprināšanai amatā izvirza tieslietu ministrs, pamatojoties uz tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu. Augstākās Tiesas tiesneša kandidātu*

¹⁵ Skat., piemēram, EKT lietas: C-262/88 Barber pret Guardian Royal Exchange Assurance Group [1990] ECR I-1889; C-450/93 Kalanke pret Freie Hansestadt Bremen [1995] ECR I-3051, kā arī C-409/95 Hellmut Marschall pret Land Nordrhein Westfalen [1997] ECR I-6363.

¹⁶ Wildberg J.H. Priekšvārds, Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. *Likums un Tiesības*, 2001, nr.10, 299.lpp.

¹⁷ *Satversmes* 84.pants

apstiprināšanai amatā izvirza Augstākās Tiesas priekšsēdētājs, pamatojoties uz tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu.¹⁸ Tiesnešu atlases un apstiprināšanas jomā izpildvarai un likumdevējam ir visai formāla¹⁹ ietekme – tie tikai ratificē jeb apliecina jau iepriekš noteiktā procedūrā veiktu izvēli, bet paši visā pilnībā neveic izvēli. Otrs aspekts, kā izpaužas tiesas organizatoriskā neatkarība, ir tiesnešu neaizskaramība²⁰ un konstitucionāli garantētā neatceļamība - *tiesneši ir neatceļami. Tiesnesi pret viņu gribu atcelt no amata var Saeima vienīgi likumā paredzētos gadījumos, pamatojoties uz tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmumu vai tiesas spriedumu krimināllietā.*²¹ Šis otrais aspekts organizatoriskās neatkarības aspekts rada drošību tiesai īstenot savas funkcijas nebaidoties no citu varas atzaru pārstāvju negatīvās ietekmes.

Tiesas **funkcionālā neatkarība** izpaužas tiesneša individuālajā suverēnajā varā. Par funkcionālu neatkarību parasti runā, kad subjekts nepastāv savstarpējās pakārtotības attiecībās esošā hierarhijā ar citām varas funkcijām un kad tas pats pieņem lēmumus

¹⁸ Likuma *Par tiesu varu* 57. un 59.panti

¹⁹ Tas gan nenozīmē, ka ietekmes vispār nav. Saeima savas darbības laikā, piemēram, ir vairākkārt neapstiprinājusi amatā kādu tam izvirzītu tiesnesi, tomēr statistiski šāda likumdevēja rīcība ir reta parādība.

²⁰ Likuma *Par tiesu varu* 13. pants. *Tiesneša un tiesas piesēdētāja neaizskaramība*
(1) *Tiesnesis, kā arī tiesas piesēdētājs ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildes laikā ir neaizskarams.*

(2) *Krimināllietu pret tiesnesi var ierosināt tikai Latvijas Republikas ģenerālprokurors. Tiesnesi nevar apcietināt un saukt pie kriminālatbildības bez Saeimas piekrišanas. Lēmumu par tiesneša apcietināšanu, piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai pieņem tam īpaši pilnvarots Augstākās Tiesas tiesnesis. Ja tiesnesis notverts smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, lēmums par piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai nav nepieciešams, bet 24 stundu laikā par to ir jāinformē īpaši pilnvarotais Augstākās tiesas tiesnesis un ģenerālprokurors.*

(3) *Tiesas piesēdētāju ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildes laikā nevar saukt pie kriminālatbildības un apcietināt bez tās pašvaldības piekrišanas, kura viņu ievēlējusi. Lēmumu par tiesas piesēdētāja apcietināšanu, piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai pieņem tam īpaši pilnvarots Augstākās Tiesas tiesnesis. Ja tiesas piesēdētājs notverts smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, lēmums par piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai pakļaušanu kratīšanai nav nepieciešams, bet 24 stundu laikā par to ir jāinformē īpaši pilnvarotais Augstākās tiesas tiesnesis un attiecīgā pašvaldība.*

(4) *Tiesnesim nevar piemērot administratīvos sodus, viņu nedrīkst aizturēt administratīvā kārtā. Par administratīviem pārkāpumiem tiesnesis saucams pie disciplinārās atbildības saskaņā ar šā likuma 14. nodaļas noteikumiem.*

(5) *Par zaudējumiem, kas sakarā ar nelikumīgu vai nepamatotu tiesas spriedumu radušies personai, kura piedalās lietā, tiesnesis nav mantiski atbildīgs. Likumā noteiktajos gadījumos zaudējumus atlīdzina valsts.*

(6) *Persona, kas uzskata, ka tiesas nolēmums ir nelikumīgs vai nepamatots, var to pārsūdzēt likumā noteiktajā kārtībā, bet nevar celt tiesā prasību pret tiesnesi, kurš šo lietu izskatījis.*

²¹ *Satversmes* 84.pants

un noteic to saturu.²² Apsverot šo kritēriju īstenošanos jāsecina, ka tiesu vara un katrs tiesnesis individuāli ir apveltīti ar būtisku funkcionālo neatkarību.

Pirmkārt, tiesa ir neatkarīga savu nolēmumu satura noteikšanā. Tas izriet ne vien no tiesiskas valsts pamatprincipiem un *Satversmes* 83.panta - *tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti*, bet ir pozitivizētā formā konkretizēts arī likuma *Par tiesu varu* 10.²³ un 11.pantā ar normām par nepieļaujamību iejaukties tiesas darbā. Nav pieļaujama nekāda tiesas spriešanas ierobežošana, iespaidošana, ietekmēšana, tieši vai netieši draudi, citāda prettiesiska iejaukšanās tiesas spriešanā neatkarīgi no tā, kādā nolūkā un ar kādu ieganstu tas tiktu darīts. Tiesu ēku telpās ir aizliegtas demonstrācijas un piketi. Jebkura tiesneša vai tiesas piesēdētāja ietekmēšana un iejaukšanās tiesas spriešanā sodāma likumā noteiktajā kārtībā. Nevienam nav tiesību pieprasīt no tiesneša atskaiti vai paskaidrojumus par to, kā izskatīta konkrētā lieta, vai arī apspriedes laikā izteikto viedokļu izpaušanu. Visu šo noteikumu mērķis ir nodrošināt objektīva un neatkarīga lēmuma pieņemšanas iespēju tiesā.

To, ka tiesa un vienīgi tiesa veido lēmumu un spriedumu saturu saskaņā ar likumu un tiesībām, apliecina tiesas pakļautība vienīgi likumam un tiesas teorētiski neapstrīdamās un daļēji arī pozitīvi nostiprinātās tiesības veikt tiesību tālākveidošanu, papildināt vai modificēt eksistējošās rakstīto tiesību normas.²⁴

Tiesas brīvību jeb neatkarību lēmumu pieņemšanā papildu raksturo arī, piemēram, tiesas ieskata ģenerālklausula, kas ietverta vairākos *Civillikuma* pantos un skaidrota *Civillikuma* 5.pantā²⁵. Iespējams izšķirt divus *Civillikuma* 5.pantā noteiktā tiesas ieskata aspektus – kā tiesas ieskata norādi un kā tiesību iztulkošanas normatīvo noteikumu. Tiesas ieskata norāde nozīmē skaidri formulētu un tādējādi vieglāk pamatojamu deleģējumu tiesai pašai pēc sava ieskata veikt kāda atklāta juridiska jēdziena saturisko aizpildīšanu vai noteikt personai nodarītā kaitējuma atlīdzības

²² Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.289

²³ Likuma „Par tiesu varu” 10. pants. *Tiesu neatkarība un pakļautība tikai likumam*
(1) *Spriežot tiesu, tiesneši un tiesas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam.*
(2) *Tiesu neatkarību garantē valsts.*

²⁴ Par šo tiesas tiesību konstitucionāltiesisko pamatojumu un tiesību aktos atrodamo regulējumu sīkāk skat.: Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.

²⁵ *Civillikuma* 5.pants. *Kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tad tiesnesim jāspriež pēc taisnības apziņas un vispārīgiem tiesību principiem*

finansiālo apmēru un tamlīdzīgi. Tā piešķir tiesai tā saucamo diskrecionāro varu, kuras realizācija pieprasa konkrētu metožu lietošanu un rezultāta pamatošanu. Tādēļ šīs norādes būtiska pazīme ir tiesas iespēja no likumīgām alternatīvām izvēlēties konkrētajā gadījumā taisnīgumam atbilstošāko.²⁶

Tiesas nolēmumu „brīvība” jeb funkcionālā neatkarība saskatāma arī tiesas tiesībās atkāpties no agrākos spriedumos paustajām atziņām, proti, noteiktos gadījumos modificēt esošos tiesnešu tiesību noteikumus. Tiesa nav sasaistīta ar agrākajos nolēmumos paustajām atziņām pašām par sevi, un tas ir nolēmumu saturiskās neatkarības izpausmes veids. Tiesa, protams, paliek saistīta ar vienlīdzības principa diktētajiem noteikumiem un personu tiesībām uz taisnīgu tiesu, tomēr šie principi neizslēdz katra līmeņa tiesas neatkarību katru reizi pieņem katru jaunu nolēmumu tā, kā šī konkrētā tiesa to atrod par vispiemērotāko tiesību sistēmā. Šīs tiesības norāda uz tiesas sprieduma vai lēmuma taisīšanas suverenitāti.

Otrkārt, tiesu varas suverenitātes aspektu papildu tiesas nolēmumu satura noteikšanai iezīmē arī **tiesnešu tiesības noteikt piemērojamās tiesību normas**. Neatkarība noteikt piemērojamās tiesību normas ietver gan to, ka tiesa sevi ierobežo ar noteiktu rakstīto tiesību normu interpretācijas rezultātu, gan to, ka tiesa nosaka šo normu piemērošanas robežas,²⁷ gan arī to, ka tiesa izvērtē saturiski par piemērojamām atzīto tiesību normu spēkā esamību. Proti, tiesas neatkarība varētu tikt saskatīta juridiskajā siloģismā, kad pirms subsumcijas veikšanas tiesa atlasa eventuāli piemērojamās tiesību normas un noslēgumā identificē pirmo siloģisma premisu. Jo tieši tiesas veiktā tiesību normu interpretācija ir noteicoša tiesas spriedumā. Tas sasaucas ar ASV radušos un izplatīto tēzi, ka „konstitūcija ir tāda, kā tiesnesis nospriež, kādai tai jābūt.” (*the constitution is what the judge decides it to be* – angļu val.). Lai gan kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmās šī ideja iegūst atšķirīgu nozīmi, tomēr tas fakts, ka tieši tiesa, konstitūcijas gadījumā - it īpaši konstitucionālā tiesa, lielā mērā ir tā, kas nosaka, kāds ir rakstīto normatīvo tiesību aktu saturs, paliek nemainīgs.

²⁶ Grudulis M. Tiesas ieskaits kā tiesību metode. *Jurista Vārds*, 2005. 22.februāris, nr.7

²⁷ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.291

Tātad, savas kompetences ietvaros tiesai piemīt suverēna vara, tā ir organizatoriski un funkcionāli neatkarīga no pārējiem varas funkciju īstenotājiem. Tiesas funkcija nav vienīgi mehāniski veikt siloģismu un piemērot citu subjektu izteiktu gribu, kas ir ārpus tiesas ietekmes sfēras. Tiesvedības ietvaros tiesai ir vadošā loma noteikt piemērojamās tiesību normas, interpretējot noteikt to saturu, izvērtēt spēkā esamību un noteikt savu nolēmumu saturu.

Tiesu varas suverenitāte gan neizpaužas vienīgi tiesu neatkarībā. Tiesību doktrīnā pastāv viedoklis, ka tieši tiesu varas suverenitāte ir par pamatu tam, ka „tiesas ir pilnvarotas pieņemt vispāršaistošus tiesību noteikumus”²⁸.

Varas dalīšanas principa ietekme uz tiesnešu tiesību leģitimitāti

Varas monopolizācija ir individuālās brīvības drauds.²⁹ Individuālo brīvību garantiju nepieciešamība attaisno varas dalīšanas principa īstenošanu, kā arī tā deformāciju, ciktāl tas pieļaujams šī mērķa sasniegšanai. Varas dalīšanas teorija, kādu to savā sākotnējā veidolā izstrādāja Šarls Monteskjē (*Charles Montesquieu*, 1689-1755), ir reti kur sastopama praksē tīrā veidā. Materiāla varas dalīšanas tīrā veidā ir mīts.³⁰ Jau 1925. gadā *Kārlis Dišlers* norādīja, ka *Šarla Monteskjē* mācība par trim valsts varas funkcijām ir jāizvērtē atbilstoši tagadējās valsts apstākļiem.³¹ Pie tam, klasiskajiem *Šarla Monteskjē* darba „Par likumu garu” analītiķiem ir izdevies tiesu varas koncepciju izvērst daudz plašāku, nekā tā oriģinālā bija ietverta paša *Šarla Monteskjē* idejā.³² Lai precizētu autora oriģinālo ideju, jāaplūko „Par likumu garu” VI daļas 3-5 paragrāfs:

„Jo tuvāk valdība tuvojas republikāniskai iekārtai, jo vairāk tiesas spriešanas veids kļūst fiksēts un strikts. [...] Despotiskās valsts iekārtās nepastāv likumi, tāpēc tiesa pati sev ir vienīgais likums. Monarhijās pastāv likumi. Ciktāl tie ir skaidri, tiesa rīkojas saskaņā ar tiem, bet kad likumi ir neskaidri, tiesa izmeklē likumu patieso garu.

²⁸ Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.296

²⁹ Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1989, p.40

³⁰ Gaudemet P. La Séparation de Pouvoirs, Mythe et Réalité, *Dalloz*, 1961, chr.121

³¹ Dišlers K. *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 25.lpp.

³² Belaid S. *Essai Sur le Pouvoir Créateur de la Jurisprudence*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1974, p.40

Republikās pati konstitūcijas daba uzliek par pienākumu tiesnešiem sekot likuma burtam, citādi likumu varētu iztulkot tā, ka tas nodara kaitējumu pilsoņiem lietās, kas skar viņu godu, īpašumu vai dzīvību.”³³

Šarls Monteskjē nerunā par tiesnešu pakļautību citām varām vai ierobežotību. Gluži pretēji, tiek uzsvērts visu varu vislielākās brīvības garantija un tiesu varas absolūta neatkarība un taisnīgums, kas lielā mērā tiek nodrošināts ar to, ka tiesa pati nerada tos likumus, pēc kuriem tiek izšķirta lieta, bet gan vadās no objektīviem, jau iepriekš pastāvējušiem priekšrakstiem. Varas dalīšanas mērķis ir nodrošināt brīvību, un brīvību veicinošais būtiskais kritērijs ir nevis varas funkciju principiāla nošķiršana, bet gan tas, vai šis sadalījums attur varas subjektus no vienpusējas savu pilnvaru noteikšanas.³⁴ Tātad *Šarla Monteskjē* darbā pamata uzsvars tiek likts uz taisnīguma nodrošināšanu caur to, ka tas, kurš spriež tiesu, nevar subjektīvi un brīvi noteikt likumu saturu, saskaņā ar kuriem šī tiesa spriežama. Šāda tēze ir aktuāla arī mūsdienās un tās īstenošana netiek apdraudēta ar tiesnešu tiesību institūta pastāvēšanu.

„Par likumu garu” XI daļas 6. paragrāfā, savukārt, autors tieši pieļauj tiesas spriešanas institūcijai tiesības papildināt neskaidru vai pārāk bargu likumu. Lai gan no vienas puses vispārzināms un bieži citēts ir šajā nodaļā ietvertais izteikums: „Nacionālās tiesas nav nekas vairāk, kā vienīgi mute, kas izrunā likuma vārdus, pasīvas institūcijas, kas nav spējīgas noteikt to spēku vai bardzību. [...] Lai arī tiesām nav jābūt nemainīgām, tādām ir jābūt to spriedumiem, turklāt līdz tādai pakāpei, lai tie vienmēr paliktu saskaņā ar likuma tekstu. Ja tos ietekmētu tiesneša privāts viedoklis, cilvēki dzīvotu sabiedrībā, skaidri nezinot savu pienākumu saturu”, mazāk pazīstams ir autora turpinājumā norādītais, ka „[I]r iespējams, ka likums, kas ir pietiekoši skaidri redzošs no viena aspekta un akls citā aspektā, var dažos gadījumos būt pārāk bargs. [...] Ja konstatētajiem faktiem likums nosaka pārāk bargu sodu, apelācijas instances tiesai ir tiesības pārveidot likumu likuma paša labā, mīkstinot sodu.”³⁵ Šajā jautājumā *Šarls*

³³ Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, pp.34-37, autores brīvs tulkojums no angļu valodas.

³⁴ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, pp.419-451

³⁵ Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, Book XI, chapter VI, autores brīvs tulkojums no angļu valodas.

Monteskjē netieši atzīst, ka tiesas spriešanas procesā ir iespējama ne tikai likumu papildināšana, bet pat modificēšana un pārveidošana. Pamata aizliegums, kas izsecināms no viņa darba, attiecas uz tiesas patvaļu vai brīvu noteikumu radīšanu, saskaņā ar kuriem vēlāk tiktu izšķirta lieta.

„Ja tiesu vara apvienojas ar likumdevēja varu, personas dzīve un brīvība tiktu pakļauta tiesas kontrolei, jo tiesa būtu likumdevējs. Savukārt, ja tiesu varai piemīt arī izpildvara, tiesnesis var rīkoties vardarbīgi un apspiest.”³⁶ Tiesu varas nošķiršanas iemesls ir aizsargāt puses tiesas procesā. Kad *Šarls Monteskjē* runāja par likumdošanas varu, viņš ar to saprata spēju radīt likumus, lai arī kam tā piemistu. Taču strīdu izšķiršana var prasīt tiesas interpretāciju par esošo likumu. Interpretācija ir attīstīšana. Attīstīšana ir jaunrade. Proti, ja tiesa, pamatojot faktu atbilstību likuma normai, lieto vairāk vārdu, nekā pats likumdevējs ir lietojis attiecīgajā normas formulējumā, un ja tiesas vēlāk piešķir nozīmi šiem papildu vārdiem, tad iztulkotāja tiesa ir veikusi likuma papildināšanu. Identiskus vārdus arī pats likumdevējs būtu varējis pievienot normas tekstam. Ja tiesas ievēro un piemēro šos vārdus, tie ir tāds pats likums, neatkarīgi no tā, vai tos radījis oriģinālais likumdevējs vai papildinājusi tiesu varas institūcija.³⁷

Tas, kādēļ *Šarls Monteskjē* uzsvēra tiesu varas un likumdevēja varas nošķirtību, lielā mērā izskaidrojams ar apstākli, ka viņš tiesu uztvēra vienīgi kā institūciju, kas profesionāli izdibina un konstatē faktus, nepievēršot uzmanību likumu piemērošanas funkcijai. Respektīvi, autors uzsvēra vienīgi tiesas lomu faktu jautājuma noskaidrošanā, bet neanalizēja tiesas lomu tiesību jautājumu izlemšanā.³⁸ Šādā kontekstā kasācijas instances tiesa mūsdienu skatījumā vispār nepiederētu tiesu varai *Šarla Monteskjē* izpratnē. Kasācijas instances tiesa, kas mūsdienās ir visaktīvākais tiesnešu tiesību radītājs, neskata fakta jautājumu un tādējādi visā pilnībā atbilst *Šarla Monteskjē* teorijai par varas dalīšanu. Tikai apzinoties minēto tiesu varas funkciju nepilntiesīgo uztveri, iespējams adekvāti interpretēt *Šarla Monteskjē* idejas, un izskaidrot, kādēļ vispārējā striktā nostāja pret tiesu varas un likumdošanas varas

³⁶ Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, The University of Chicago, 1952, autores brīvs tulkojums no angļu valodas.

³⁷ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, p.432

³⁸ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, p.433

funkciju pārklāšanos mijas ar pieļāvumu tiesu varai papildināt un pat modificēt likumu.

Uz varas dalīšanas teorijas bāzes, tiesību sistēmām attīstoties, ir izveidojies varu dalīšanas princips, kas saglabā *Šarla Monteskjē* teorijas galveno tēzi, tomēr ir modificējies atbilstoši valstu nacionālajām īpatnībām un valsts iekārtas dabiskajām prasībām. Varas dalīšanas principa praksē pastāvošo modeļu neatbilstība šī principa ideālajai formai ir saprotama, jo šis princips nav absolūts, tā īstenošana ir atkarīga no katras valsts nacionālajām tradīcijām, no konkrētas sociāli ekonomiskās un politiskās situācijas.³⁹ Turklāt, ir praktiski neiespējami funkcionēt politiskai sistēmai, kurā likumdošanas, izpildu un tiesu varas institūcijas būtu savstarpēji absolūti neatkarīgas.⁴⁰ Varas dalīšanas principa evolūcija lielā mērā saistāma arī ar *Šarla Monteskjē* aprakstīto ideju neviennozīmīgumu – viņa pausto domu vēsturiski juristi un politologi ir izpratuši vismaz trīs atšķirīgos pamatvirzienos, sākot ar „absolūto varas dalīšanu”, kas ietver gan varas funkciju, gan to īstenojošo institūciju nošķiršanu, un beidzot ar varas funkcionālo dalīšanu, kas papildināta ar kontroles un līdzsvara sistēmu.⁴¹ Varas dalīšanas princips jau sen vairs nenozīmē vienīgi elementāru valsts varas funkciju sadali trīs varas atzaros – likumdevēja, izpildu un tiesu varā. Šis princips ir attīstījies, uzsverot ne tikai dažādu varas funkciju nodalīšanu, bet jo īpaši – visu šo varu abpusēju kontroli un ierobežošanu.⁴² Varai ir jākontrolē vara.⁴³ Kontroles un līdzsvara (*checking and balancing* – angļu val.) sistēmas mērķis ir nodrošināt visu varas atzaru līdzsvaru, tām savstarpēji vienai otru kontrolējot, un tādējādi nepieļaut visas valsts varas uzurpāciju viena subjekta rokās. Tomēr varas atzari nav un nevar būt arī pilnīgi nošķirti cits no cita. Trīs valsts varas atzari ir savstarpēji saistīti un pārklājas, tādēļ praksē nav iespējams saglabāt pilnīgu to

³⁹ Лазарев В.В. (ред.) *Теория права и государства*. Москва: Новый Юрист, 1997., с.330. Citēts pēc: Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 236.lpp.

⁴⁰ Malberg C. *Contribution a la théorie générale de l'Etat*. Citēts pēc: Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 219.

⁴¹ Plašāk skat. Vile M.J.C. *Constitutionalism and Separation of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1998, pp.83.-106.

⁴² Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 71.lpp.

⁴³ „Power should be a check to power”, Montesquieu Ch. The Spirit of Laws. In: *Great Books of the Western World*. Hutchins R.M. (ed.), Chicago, the University of Chicago, 1952. Skat. arī: Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, pp.419-451.

nošķirtību.⁴⁴ Vispārēja varas dalīšanas principa izpaušme, kas tiek arī normatīvi garantēta, ir tiesnešu neatkarība no izpildvaras darbībām, citu varu iejaukšanās.⁴⁵

Latvijā varas dalīšanas princips ir ietverts *Satversmē* kopumā – proti, izsecināms no tās uzbūves, kā arī 1.pantā⁴⁶ ietvertā demokrātiskas republikas modeļa. Saskaņā ar Satversmes tiesas sniegto interpretāciju, *no Satversmes 1.pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena visām valsts institūcijām izriet pienākums savā darbībā, it sevišķi izdodot tiesību aktus, ievērot likumību, varas dalīšanu un veikt savstarpēju uzraudzību* (autore izcēlums) [...] *Varas dalīšanas principa „līdzsvara un atsvara” sistēmas uzdevums ir novērst varas uzurpācijas tendences ikkatrā no trim varām, lai nodrošinātu valstiski tiesisko institūtu stabilitāti un pašas valsts varas funkcionēšanas nepārtrauktību.*⁴⁷ Satversmes tiesa savā judikatūra vairākkārt konkretizējusi atsevišķus varas dalīšanas principa elementus, norādot, ka *demokrātiskā valstī likumdošanas vara pieder tautai un likumdevējam – Saeimai. Izpildu varai – Ministru kabinetam – ir tiesības izdot noteikumus tikai likumā noteiktos gadījumos, likuma ietvaros un tie nedrīkst būt pretrunā ar Satversmi un citiem likumiem. Tas izriet no likumības un varas dalīšanas principiem, kas ir jebkuras tiesiskas valsts eksistences pamats.*⁴⁸ Tātad apkopojot, *varas dalīšanas princips izpaužas valsts varas sadalījumā likumdošanas, izpildu un tiesu varā, ko realizē neatkarīgas un autonomas institūcijas. Šis princips garantē līdzsvaru un savstarpēju kontroli un veicina varas mērenību.*⁴⁹

Lai gan šis Satversmes tiesas spriedumos ietvertais varas dalīšanas principa izvērsums

⁴⁴ Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 224.lpp.

⁴⁵ Neimanis J. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 74.lpp.

⁴⁶ *Latvijas ir neatkarīga demokrātiska republika*

⁴⁷ Par Ministru kabineta 1999. gada 30. novembra lēmuma “Par sabiedrības ar ierobežotu atbildību “WINDAU” Bauskas koģenerācijas stacijā ieguldīto ārvalstu investīciju aizsardzību” (protokols nr. 67, 38. paragrāfs) 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, Ministru kabineta iekārtas likuma 3. nodaļai, likuma “Par ārvalstu ieguldījumiem Latvijas Republikā” 1. panta pirmajai daļai, Enerģētikas likuma 41. pantam, likuma “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” 8. panta pirmajai un ceturtajai daļai un likuma “Par akciju sabiedrībām” 49. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-07(99), *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 29.marts, nr. 113/114

⁴⁸ Par Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumu nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR vai KPFSR sastāvā iekļautās Latvijas PSR teritorijas daļas atzīta par nepamatotu” un Ministru kabineta 1997.gada 4.novembra noteikumu nr.367 “Grozījumi Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumos nr.148 “Kārtība, kādā atdodama manta vai atlīdzināma tās vērtība personām, kuru administratīvā izsūtīšana no Latvijas PSR atzīta par nepamatotu” atbilstību likumam “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem” un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 04-03(98), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 11.jūnijs, nr. 172/173

⁴⁹ Par Saeimas Prezidija 2000. gada 28. februāra “Noteikumu par kārtību, kādā no Saeimas budžeta kompensējami izdevumi, kas deputātam radušies, realizējot savas pilnvaras” 4., 5., 6., 7., 8. punkta un 9. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2001-06-03, *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.februāris, nr. 31

prima facie šķiet „klasisks”, tomēr nav šaubu, ka varas dalīšanas principa īstenošana un ievērošana ir jāvērtē atbilstoši pašreizējai valsts realitātei, par ko liecina arī turpmāk minētie Satversmes tiesas apsvērumi.

Kā norādījis profesors *Reinholds Cipeliuss (Reinhold Zippelius)*, rietumu demokrātijās varas dalīšana ir spēkā kā princips, tomēr tā netiek īstenota ļoti stingri pēc tās ideāltipiskā modeļa. Vispārēji tiek stingri sargāta tikai tiesnešu neatkarība no izpildvaras iejaukšanās. Taču citādi varas sadales shēma vēsturiskā skatījumā jau no paša sākuma tomēr neizslēdz zināmus principiālo robežu pārkāpumus.⁵⁰ Principiālo robežu pārkāpumi, kas nozīmē vienas varas pamatfunkcijas daļas nodošanu citas varas atzara īstenošanai, pastāv un nebūt vienmēr neliecina par nepārvaramu varas dalīšanas pārkāpumu. Tiesa, piemēram, īsteno tiesības noskaidrot un iedzīvināt vispārējās intereses, lai gan demokrātijā vispārējo interešu noteikšana un īstenošana piekrīt parlamentam kā tautas pārstāvju kopumam.⁵¹ Arī gadījumā, kad viens varas atzars izpilda otra varas atzara funkcijas, tiek sasniegts varas dalīšanas patiesais mērķis, kamēr valsts institūciju dažādās grupas savstarpēji iedarbīgi kontrolē viena otru.⁵²

Arī Satversmes tiesa, analizējot varas dalīšanas principa būtību, ir īpaši norādījusi, ka tas nebūt nav absolūts un nav uztverams dogmatiski. *No Satversmes 1.pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena izrietošais varas dalīšanas princips nav jāuztver dogmatiski un formāli, bet jāsamēro ar tā mērķi novērst varas centralizāciju vienas institūcijas vai amatpersonas rokās.*⁵³ **Tātad varas dalīšana pati par sevi neizslēdz iespēju vienas varas atzaram veikt citas varas funkcijas. Varas dalīšanas princips vienīgi rada priekšnoteikumus, kam ir jāatbilst šādai cita varas atzara funkciju īstenošanai, lai to atzītu par tiesisku un leģitīmu.**

⁵⁰ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 244.lpp.

⁵¹ Vispārējo interešu noteikšanas un aizsardzības kompetence tiesai neapdraud varas dalīšanas principa īstenošanu, jo vienīgi konstitūcija valstī tiek uzskatīta par tādu aktu, kas radīta no tautas un visprecīzāk atbilst tautas kopējām interesēm. Tiesas uzdevums savukārt ir kontrolēt, vai likumdevējs rada normatīvus aktus, kas atbilst šai vispārējai gribai. Plašāk skat.: Mathieu B. Les rôles du juge et du législateur dans la détermination de l'intérêt général. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.41-48.

⁵² Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 244.lpp.

⁵³ Par Saeimas 1999. gada 29. aprīļa lēmuma par Telekomunikāciju tarifu padomi 1. punkta un 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 57. pantam un citiem likumiem: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 03-05(99), *Latvijas Vēstnesis*, 1999. 5.oktobris, nr. 325/327 (1785/1787)

No augstāk minētajām Satversmes tiesas izvērstajām atziņām izriet šādi varas dalīšanas principa uzdevumi:

- novērst varas uzurpācijas tendences
- nodrošināt tiesisko institūtu stabilitāti
- nodrošināt varas atzaru funkcionēšanas nepārtrauktību
- nodrošināt savstarpēju uzraudzību, kontroli

Lai izvērtētu, vai tiesnešu tiesību kā tiesību normu jaunrade tiesu varas atzarā atbilst varas dalīšanas principa izpratnei Latvijā, jāanalizē, kādā mērā tiesnešu tiesības atrast tiesību sistēmā tiesību normas, ko likumdevējs vēl nav pozitīvizējis, palīdz izpildīt minētos varas dalīšanas principa uzdevumus.

Varas uzurpācijas tendences saistāmas ar viena varas atzara pārāk plašu varas funkciju īstenošanu, kas tik ļoti ietiecas viena vai vairāku citu varas atzaru funkcijās, ka būtībā aizvieto šo citu funkciju īstenojošo institūciju darbību, ekstrēmā gadījumā radot situāciju, kurā šo institūciju rīcība savu funkciju īstenošanā vispār nav nepieciešama. Varas uzurpācija savu bīstamību rada ar to, ka dod iespēju vienai institūcijai vai personai izmantot savu varu pretēji tautas interesēm vai izmantot to savtīgās interesēs, tādējādi mazinot taisnīgumu un izjaucot varas līdzsvaru. Tiesa, tiesiski un juridiski korekti radot tiesnešu tiesību noteikumus, papildina rakstīto tiesību sistēmu ar tādiem tiesību noteikumiem, kas jau pastāv tiesību sistēmā nerakstītā formā un ko ir atzinusi tauta kā primārais suverēns. Šīs darbības pašas par sevi nerada vienpersoniskus un subjektīvus tiesas fantāzijas augļus. Tiesnešu tiesības nesatur tiesas vai kāda cita varas atzara individuālām interesēm veltītus un tās atbalstošus noteikumus. Tādējādi šajā aspektā tiesā radot tiesnešu tiesības varas uzurpācijas tendences netiek vairotas. Vācijā, piemēram, Federālā konstitucionālā tiesa ne tikai rada plašu tiesnešu tiesību normu loku, bet arī šajās normās ietver norādes likumdevējam par to, kā tam realizējama likumdošanas vara. Proti, ja konstitūcija nesatur tiešus priekšrakstus kvalitatīvai likumdošanai (pamatprincipus, pēc kā jāvadās likumdevējam likumprojektu izstrādē), tas neattur Federālo konstitucionālo tiesu noteikt likumdevējam zināmus ierobežojumus un norādījumus šajā aspektā.⁵⁴ Šī parādība netiek uzskatīta par varas dalīšanas principa pārkāpumu. Kā norādījis Vācijas federālās Augstākās tiesas priekšsēdētājs *Bruno Hēzingers*

⁵⁴ Wintgens L.J. Legislation as an Object of Study of Legal Theory: Legisprudence. In: *Legisprudence: A new Theoretical Approach to Legislation*. Wintgens L.J. (ed.) Oxford: Hart Publishing, 2002, p.32

(Bruno Heusinger, 1900-1987), tiesa ar tiesību jaunradi sev neuzurpē likumdevēja varu, taču tiesa tajā pašā laikā pilnīgi skaidri apzinās, ka tās darbības robežās ko nav „nosedzis” likums, paliek iepriecinoši plašs lauks radošai tiesību piemērošanai un tiesību sistēmas pilnīgošanai.⁵⁵ Pie tam, jāņem vērā, ka varas uzurpācijas tendenču mazināšanā galvenā uzmanība vienmēr ir tikusi pievērsta valdības un parlamenta, kā arī valsts vadītāja (prezidenta, premjerministra vai tml.) iespējamai varas centralizēšanai, jo šie subjekti varas dalīšanas kontekstā satur vislielāko risku.

Turklāt, jāņem vērā, ka parlamenta darbībai un tiesas darbībai tiesnešu tiesību radīšanas aspektā tomēr ir būtiska atšķirība: tām ir atšķirīga motivācija. Tiesnešu tiesības ir un var būt vienīgi juridiski motivētas, kamēr parlamentā radītie formālie tiesību noteikumi ietver arī sociālus, politiskus un cita veida motīvus.⁵⁶ Normatīvie akti un it īpaši likumi pamatā ir tieši politiski akti, kuros ietverti izpratni par taisnīgumu viennozīmīgi ietekmē minētie motīvi. Tiesai ir jālemj situācijās, kad likumdevēja politiskā griba ir nenoteikta vai nestabila. Tas, kas likumdevēja politiskajā gribā ir vērtība šodien, mainoties politiskajam vairākumam rīt jau var nebūt vērtība, respektīvi, likumu teksts var mainīties līdz ar politisko gribu, savukārt tiesnešu tiesības, kas balstītas juridiskos apsvērumos, ir stabilākas. Tiesnešu tiesības ir vairāk vērstas uz stabiliu tiesību sistēmas attīstību un tādēļ nereti tiesas darbs var tikt uztverts kā konservatīvs.

Jebkurā gadījumā tiesa ar tiesnešu tiesībām neapdraud likumdevēja varas apjomu un likumdošanas funkcijas autonomu īstenošanu. Tas ir tikai papildu instruments, kas var palīdzēt uzlabot likumdošanas funkcijas īstenošanu parlamentam.

Tiesisko institūtu stabilitāte un varas atzaru funkcionēšanas nepārtrauktība valstī vistiešāk saistāma ar parlamentāro darbu, kura sesiju starplaikos ir nepieciešams subjekts, kam ir tiesības ārkārtas gadījumā reaģēt, pieņemot vispāršaistošus normatīvus tiesību aktus. Tā kā tiesnešu tiesībām kā tiesību avotam nav mērķa aizstāt likumdevēju tā darbības pārtraukumos vai vispār jebkādā veidā vai mērā uzņemties

⁵⁵ Vācijas federālās Augstākās tiesas priekšsēdētāja Bruno Heusingera runa 1968.gada 30.martā. Citēts pēc: Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.164.

⁵⁶ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 242

kādas citas varas funkciju īstenošanu, tad tiesnešu tiesību institūts un no tā izrietošās tiesas pilnvaras nekādā mērā neietekmē varas atzaru funkcionēšanas nepārtrauktību. Tās, kā jau minēts, vairo tiesisko institūtu stabilitāti. Līdz ar to ir pamats secinājumam, ka tiesnešu tiesības var pat vairoties iespēju nodrošināt tiesisko institūtu stabilitāti un tādējādi ne tikai neapdraud, bet pat uzlabo varas dalīšanas principa mērķa sasniegšanu.

Tiesnešu tiesību rašanās un attīstība nav haotisks process. Tas ne tikai pakļaujas virknei noteikumu un priekšnoteikumu, bet tiek arī kontrolēts gan iekšēji, gan no likumdevēja puses.⁵⁷ Savukārt pašas tiesnešu tiesības noteiktos gadījumos atklāj rakstīto tiesību sistēmas nepilnības un novērš tās, palīdzot uzlabot likumdevēja darbu tiesību normu jaunradē, kā arī identificējot to jautājumu loku, kuru parlamentāra normatīva regulēšana būtu jāapsver. Savā ziņā tiesnešu tiesības ir viens no veidiem, kā izpaužas pozitīvā tiesu varas kontrole pār likumdošanas un – Ministru kabineta noteikumu vai pašvaldību saistošo noteikumu juridiski metodoloģiskas apstrādes gadījumā – arī izpildvaras un pašvaldības funkciju izpildi rakstīto tiesību normu pieņemšanā. Neprecizitātes vai pārāk liels vispārīgums, programmatiskums likumdevēja radītajos rakstītajos tiesību noteikumos pārnēs uz tiesnesi to kompetenci, kas konstitucionāli ir garantēta likumdevējam.⁵⁸ Tādējādi **tiesnešu tiesību kontekstā pilnībā tiek sasniegts mērķis nodrošināt savstarpēju varas atzaru uzraudzību un kontroli.**

Apkopojot minēto, jāsecina, ka visu Satversmes tiesas identificēto varas dalīšanas principa mērķu sasniegšana demokrātiskā valstī ar tiesnešu tiesību institūtu netiek apdraudēta un pat tiek veicināta. Līdz ar to **nav pamata bažām par varas dalīšanas principa pārkāpšanu** atzīstot, ka tiesai noteiktos gadījumos un noteiktā kārtībā ir tiesības atrast normatīvus tiesību noteikumus.

Turklāt, apstāklis, ka rakstīto tiesību normu piemērošanas procesa (tiesas spriešanas) „blakusprodukts” ir kvazi-normatīva vara, proti, tiesības identificēt tiesību normas, **nenozīmē tiesnešu tiesības būt par likumdevēju.** Tas nenozīmē arī tiesas tiesības

⁵⁷ Par tiesnešu tiesību kontroli sīkāk skat.6.1. apakšnodaļu

⁵⁸ Mathieu B. Les rôles du juge et du législateur dans la détermination de l'intérêt général. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.41-48.

kodificēt rakstīto tiesību normas.⁵⁹ Tiesas leģislatīvā (tiesībradošā) funkcija nepastāv pati par sevi, neatkarīgi no apstākļiem. **Tiesas tiesībradošā funkcija eksistē vienīgi tajās robežās, ko prasa nepieciešamība piemērot rakstītās tiesību normas vai novērst likumu robu lietu atrisināšanai.** Šīs tiesas funkcijas mērķis ir transformēt likumu, pārvēršot to par tiesībām, un tikai šī mērķa ietvaros tiesa ir tiesīga īstenot tiesībradošo funkciju. Ja tiesai tiek atzīta šāda selektīva leģislatīvā funkcija, tas nedod tiesai tiesības iejaukties likumdevēja īstenotajā likumdošanas procesā kā tā primārajā funkcijā, kā arī nepadara tiesu par likumdevēju. Tiesas uzdevums nav atrisināt sabiedrībā eksistējošu problēmu (kas varētu tikt uzskatīts par likumdevēja primāro uzdevumu normatīvo tiesību aktu radīšanai),⁶⁰ bet gan sniegt juridisku atbildi uz izskatāmās lietas problēmjaudājumu un atrisināt faktisko gadījumu. Likumdevējs nav vienīgais subjekts, kam ir kompetence formulēt sabiedrības gribu, lai kādam sociālam faktam piespiedu kārtā tiktu piesaistītas noteiktas sociālas sekas, proti, radīt tiesību normas.⁶¹

Tas fakts, ka pat vienam tiesnesim noteiktos gadījumos piemīt tiesību normu atrašanas vara un ka vara tiek īstenota vienīgi tiesību tekstu nepilnību novēršanai, liecina, ka tiesnešu tiesības ne tikai neapdraud likumdevēja pamatfunkcijas īstenošanu, bet gluži pretēji – tās ir ārkārtīgi precīzas un piemēroties spējīgas. „Tiesnešu tiesības nav tiesas atmaksa likumdevējam, bet konsekventa likumdevēja uzvara un ieguvums.”⁶²

Likumu rada pie varas esošo griba, bet pie varas esošo suverenitāte šajā aspektā ir tikai teorētiska. Demokrātiskā iekārtā pie varas esošās personas ir pakļautas tiem, kas šo varu devuši, proti – tautai.⁶³ Pildot daļēju tiesību normu jaunrades funkciju, arī tiesa demokrātiskā iekārtā ir saistīta ar tautas gribu, ko juridiski varētu formulēt kā saistību ar tiesību sistēmu kopumā.

⁵⁹ Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁶⁰ Deumier P. Création du droit et rédaction des arrêts par la Cour de cassation. Dans: *La création du droit par le juge*. Tome 50. Paris: Dalloz, 2007, p.49-76.

⁶¹ Silance L. La règle de droit dans le temps. Dans: *La règle du droit*, Etudes publiées par Ch.Perelman. Bruxelles: Etablissements Emile Bruylant, 1971, p.50-67

⁶² Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 220

⁶³ Ripert G. *Les forces créatrices du droit*. 2e ed. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1955, p.93.

Nav šaubu, ka, lai tiesas veiktās tiesību normu jaunrades iznākums varētu tikt uzskatīts par „tiesībām” pastāvošās tiesību sistēmas izpratnē, tam ir nepieciešams metodiski vadīts pamatojums. Bez tā tiesa tiešām uzurpētu sev nepiederību varu. Tādējādi jautājumi par tiesas kompetences konstitucionalitāti un metodisko pamatojamību ir ļoti cieši saistīti.⁶⁴ Ja tiesa pārkāpj šīs metodiski vadītās darbības robežas vai tiesnešu tiesību noteikumu pamato, piemēram, ar sociāliem vai ekonomiskiem apsvērumiem, nevis strikti juridiskiem, tā viennozīmīgi pārkāpj varas dalīšanas principu un savas kompetences robežas leģislatīvās funkcijas īstenošanā.⁶⁵

Tātad, **varas dalīšanas principa realizācija mūsdienu tiesiskā valstī pieļauj tiesai noteiktos gadījumos un noteiktā kārtībā tiesības atrast un formulēt vispārīgas tiesību normas.** Lai šo tēzi precīzi izprastu, jāatrod konstitucionāli pieļaujamā robeža, cik tālu tiesa var realizēt šo savu varu. Proti, tiesas rīcība tiesnešu tiesību izstrādē ir tiesiska no varas dalīšanas un citu konstitucionālo tiesību principu viedokļa tikai tad, ja tiesa ir rīkojusies „noteiktajā gadījumā” un „noteiktā kārtībā”. „Noteiktā gadījuma” esamības pārbaudei jāpastāv tiesiski un adekvāti konstatētiem priekšnoteikumiem obligāti nepieciešamai radošai rakstīto tiesību papildināšanai, respektīvi, tiesai ir jākonstatē sava kompetence rīkoties tiesību jaunrades jomā konkrētajā situācijā, savukārt pienācīgi un korekti izmantotas juridiskās metodes, kas nepieciešamas tiesnešu tiesību izstrādē, nodrošina otrā, procesuālā kritērija izpildi.

Tiesas kompetences robežas tiesību normu jaunradē

Kā jau noskaidrots, varas dalīšanas princips pieļauj tiesai realizēt tiesību normu jaunradi, tomēr nosaka arī šīs rīcības robežas. Tiesiskuma robežas ir jāidentificē gan attiecībā uz situācijām (priekšnoteikumiem), kurās tiesa var realizēt tiesību normu jaunradi, gan attiecībā uz metodēm, kā tiesai šī sava vara ir jārealizē. Jautājumu par tiesas kompetences robežām tādējādi jārisina no vairākiem aspektiem. Bez minētajiem, **konstitucionalitātes kontekstā būtiski ir noteikt tiesas kompetences ārējās robežas tiesību normu jaunradē.** Respektīvi, identificēt tiesas tiesībradošās

⁶⁴ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.165

⁶⁵ Revet Th. *La Légisprudence*. Mélanges Ph.Malaurie, Paris: Defrenois, 2005, p.377

rīcības „lauku”, kura ietvaros meklējami priekšnoteikumi un īstenojamas metodes tiesiskai tiesnešu tiesību jaunradei.

Vispārējie tiesību principi un tiesību sistēma kā tiesas kompetences ārējā robeža.

Tiesa ir vienīgi likumam pakļauta. Tulkojot šo normu paplašināti un atbilstoši dabisko tiesību izpratnei un vispārējiem tiesību principiem, tiesa ir pakļauta likumam un tiesībām. Tātad tiesas kompetence neiziet ārpus tiesību sistēmas. Darbība tiesību sistēmas ietvaros tātad izmantojama kā kritērijs tiesnešu tiesību radīšanas kompetences robežu noteikšanai.

Leģitīmai tiesas darbības sfērai ir zināmas robežas – tiesai ir pienākums spriest taisnīgu tiesu saskaņā ar likumu un tiesībām, nevis radīt tiesības atbilstoši tai šķietami ideālai taisnīgai sabiedriskai kārtībai.⁶⁶ Darbība *intra ius* ir ne tikai tiesas rīcības konstitucionalitātes pamats, bet tā ietver sevī arī metodoloģisko aspektu par argumentu loku, kas izmantojam tiesai pamatojot nolēmumu.

Juridiska spriešana kā tiesas kompetences ārējā robeža.

Aplūkojot Vācijas tiesību doktrīnas atziņas par tiesnešu tiesībām,⁶⁷ secināms, ka viens no kritērijiem, kas nosaka tiesas darbības robežas tiesību jaunradē, ir nepieciešamība pamatot savus lēmumus ar juridiskiem un tikai juridiskiem argumentiem. Ja tiesas nolēmuma pamatā ir nejuridiski un politiski apsvērumi, tad ar šādu nolēmumu tiesa iejaucas jomā, kas nav tās kompetencē. Lai gan pamatojumā dažkārt var tikt vērtētas sabiedrības kopējās intereses un īpaši sociāli vai ekonomiski faktori, tomēr tiesa nedrīkst pārkāpt to robežu, aiz kuras sākas politiski apsvērumi un likumdevējam demokrātiski leģitīmi nodotā kompetence. Politisko interešu izsvēršana rezultējas politisko lēmumos un ir to subjektu kompetencē⁶⁸, kam piemīt politiskā vara. Likumdevējs ir sīki uzskaitījis to subjektu loku, kas ir tiesīgi pieņemt politiskus lēmumus,⁶⁹ un tiesa viennozīmīgi nav šo subjektu starpā. Politiski lēmumi arī

⁶⁶ MacCormick N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. London: Clarendon Press, 1994, p. 105

⁶⁷ Plašāk skat. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes attīstība ārvalstīs, *Likums un Tiesības*, 2009.gads janvāris (Nr.113) un februāris (Nr.114)

⁶⁸ Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 1.panta 3.daļu, *administratīvs akts nav [...] Saeimas, Valsts prezidenta, Ministru kabineta vai pašvaldības domes (padomes) politisks lēmums (politisks paziņojums, deklarācija, aicinājums un paziņojums par amatpersonu ievēlēšanu u. tml.)*.

⁶⁹ Pleps J. Politiska lēmuma jēdziens. *Jurista Vārds*, 2004. 12. oktobris, nr. 39(344)

nepakļaujas tiesas kontrolei⁷⁰ – tā ir viens no varas dalīšanas principa izpausmēm, kas ierobežo tiesu varas kontroli pār izpildvaru un likumdevēju varu. „Ja [tiesa] ķeras pie tiesiski politisku argumentu izmantošanas, tad uz šādu robu aizpildīšanu ar tiesnešu tiesību palīdzību nevar raudzīties bez bažām, jo aktuāli kļūst valsts varas dalīšanas jautājumi.”⁷¹

Tāpat tiesas piesaiste juridiskiem argumentiem ir viens no tiesnešu tiesību tiesiskuma kritērijiem.

Saturisku ārējo robežu tiesas kompetencei radīt tiesnešu tiesības nosaka arī tā sauktā būtiskuma teorija, ko savā judikatūrā attīstījusi Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa.

Būtiskuma teorija tiesas kompetences ārējās robežas noteikšanā

Vienkāršoti būtiskuma teoriju varētu raksturot ar tēzi, ka visi valsts pilsoņu kopdzīvei svarīgi lēmumi ir jāpieņem likumdevējam. Šīs teorijas pirmsākumi meklējami Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesas nolēmumos, risinot jautājumus par likumdevēja un izpildvaras savstarpējās kompetences nošķiršanu. Likumdošanas kompetenci konkrētās robežās iespējams deleģēt izpildvarai (ko tā īsteno, piemēram, valdības noteikumu formā), taču tikai tiktāl, ciktāl nav jāpieņem fundamentāli lēmumi, kas var ietekmēt pamattiesības un tādēļ to izskatīšana ir piekritīga vienīgi velētām institūcijām.⁷² No varas dalīšanas principa izriet skaidrības un paredzamības prasība pret formālo likumu, jo likuma būtiskie nosacījumi jāformulē parlamentam, nevis pastarpināti valdībai, likumu piemērotājam – valsts pārvaldei,⁷³ vai tiesai. Saskaņā ar šo pašu principu nošķirama arī tiesas kompetence likumdošanas jomā.⁷⁴

Kā norādījusi Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa 1972.gada lietā par ārstniecības personu darbību ierobežojumu tiesiskumu⁷⁵, likumdevējam būtu visus būtiskos un pamata (*Grundlagen*) lēmumus jāpieņem pašam. Pārējo subjektu tiesības un

⁷⁰ Levits E. Iestādes rīcības veidu klasifikācija (publisko tiesību jomā). Administratīvā procesa likuma projekta darba grupas materiāli, 1997. 25.maijs, npublicēts. Citēts pēc: Briede J. *Administratīvais akts*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 151.lpp; Skat.arī: Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā nr. SKC – 303, 2003.gada 17.septembris, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2003/cd170903.doc>.

⁷¹ Škutāns D. Tiesības uz efektīvu tiesas aizsardzību. *Jurista Vārds*, 2005. 23. augusts, nr. 31

⁷² Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 46.lpp.

⁷³ Levits E. Ģenerālklausulas un iestādes (tiesas) rīcības brīvība (I). *Likums un Tiesības*, 2003, nr.6

⁷⁴ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 46.lpp.

⁷⁵ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 33, 125

likumdošanas apjomu jānosaka valstiskam pilnvarošanas aktam. (Likumdevēja dotais regulējums konkrētajā gadījumā bija pārāk nenoteikts un neregulēja ārstu darbības ierobežojumus, kas sīkāk noteikti zemju ārstu kameru izdotajos noteikumos, kas bija izdoti pamatojoties uz *Ārstniecības likuma* 5.pantā ietverto deleģējumu. Atvasinātās likumdošanas pilnvaru konkretizējumu *Ārstniecības likuma* 5.pants nesaturēja, bet tiesa secināja, ka formāli pilnvarojums ir bijis ievērots. Tajā pašā laikā pēc būtības likumdevēja regulējums tomēr pastāv, likumdevēja kompetence un vara pār satura noteikšanu attiecīgajā jomā saglabājas un pilnvarojuma ietvaros likumdevēja regulējums nav modificējams, vienīgi konkretizējams. Tiesa secināja, ka ārstu kameru izdotie noteikumi nav interpretējami vai piemērojami tādējādi, ka pārkāpj pilnvarojuma apjomu un aizskar (cilvēk)tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos, ko ir tiesīgs darīt tikai likumdevējs.)

Šīs lietas kontekstā iespējams izdarīt arī blakus secinājumu par tiesnešu tiesību saturisku ierobežojumu, proti, cilvēktiesību ierobežojumu jomā tiesnešu tiesībām nav iespēju attīstīties.

Vēlāk šajā pašā gadā tiesa šo savu tēzi apstiprināja,⁷⁶ tālākā savā praksē⁷⁷ konkretizējot, piemēram, ka likumdevējs var deleģēt izpildvaras iestādēm tiesības pašām autonomi noteikt sūdzību izskatīšanas un lietu izmeklēšanas kārtību (t.i., tiesā vai pārvaldes kārtībā), ka šādu kompetenci ir iespējams deleģēt un tā neietilpst būtisko jautājumu lokā, kas būtu vienīgi likumdevēja kompetencē. Citā lietā, savukārt, konkretizēts, ka izglītības likuma noteikums par vispārēju izslēgšanu no augstskolas nav „labojams” ar skolu iekšējiem noteikumiem, jo vispārējas izglītības nodrošināšana ir likumdevēja izšķiršanās jautājums.⁷⁸ Tāpat tiesa ir secinājusi arī, ka izpildvarai ir tiesības paplašināt likumā noteiktu atļauto atomreaktoru tipu sarakstu, kamēr tas atbilst likuma sākotnējam mērķim un neapdraud sabiedrības drošību.⁷⁹

Būtiskuma teorija nosaka ierobežotas noteikumu pieņemšanas pilnvaras izpildvarai tādā pašā mērā, kā tiesu varai, un tiesības uz jurisdikciju nelegitimē tiesību normu izstrādi ārpus tiesas rīcībā esošās argumentācijas ietvariem, bet tikai legitimē tiesnešu

⁷⁶ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 34, 165

⁷⁷ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 40, 237

⁷⁸ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 41, 251

⁷⁹ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 49, 89

tiesību normu attīstību, balstoties esošajā tiesību sistēmā.⁸⁰ Turklāt, tikai vislielākā pretruna starp normatīvo tiesību aktu (pozitivizēto regulējumu) un tiesneša tiesību sistēmā balstītu ieskatu par nepieciešamo normatīvo regulējumu dod tiesības tiesnesim „rīkoties”.⁸¹

Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ierobežoja savu kompetenci sociālo pabalstu noteikšanas jomā (ko prasīja sūdzības iesniedzēja), argumentējot, ka tiesa nav likumdošanas orgāns un tādēļ tā nedrīkst darboties likumdevēja vietā.⁸² Citā lietā tiesa konstatēja, ka procentuālas vēlēšanu barjeras noteikšana ir likumdevēja kompetence un izņēmumu izdarīšana šajā sistēmā, procentuālo barjeru neattiecinot uz mazākumtautību partijām, nav tiesas izlemšanas jautājums. To varētu izlemt likumdevējs, ja šāda diferenciacija būtu pamatota, tomēr likumdevējam nav pienākuma attiecībā uz šādām partijām izslēgt cita veida politiskos riskus, kas var ietekmēt to rezultātus vēlēšanās.⁸³

Būtiskuma teoriju iedzīvinājusi arī Satversmes tiesa. Saskaņā ar Satversmes tiesas judikatūru, prasība, lai likumdevējs pats likumdošanas ceļā izšķirtu visus valsts dzīves jautājumus, mūsdienu sabiedrības komplicētajos dzīves apstākļos ir kļuvusi nereāla. Likumdevējam nav iespēju izsmeloši likumdošanas ceļā izlemt visus jautājumus, kuriem nepieciešams regulējums. Šāda likumdevēja rīcība bieži vien būtu novēlota, jo likumdošanas process ir smagnējs un laikietilpīgs. Lai nodrošinātu efektīvāku valsts varas īstenošanu, ir pieļaujama atkāpe no prasības, ka likumdevējam visi jautājumi pilnībā jāizšķir pašam. Šī efektivitāte tiek sasniegta, likumdevējam likumdošanas procesā izlemjot svarīgākos jautājumus, bet detalizētāku noteikumu un likuma ieviešanai dzīvē nepieciešamo tehnisko normu izstrādāšanu deleģējot Ministru kabinetam vai citām valsts institūcijām.⁸⁴ Būtiskuma teorijas svarīgākā daļa attiecināma uz atziņu, ka likumdevējs nevar un tam nevajag likumdošanas ceļā

⁸⁰ Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 46.lpp.

⁸¹ Kelsen H. *Introduction to the Problems of Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p.88-89

⁸² Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 1, 97 (100)

⁸³ Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas lieta: BVerfGe 4, 31

⁸⁴ Par Ministru kabineta 2004. gada 22. aprīļa noteikumu Nr. 417 "Grozījumi Ministru kabineta 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 "Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 107. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam: LR Satversmes tiesas lieta nr. 2005-03-0306, *Latvijas Vēstnesis*, 2005 25.novembris, nr.189 (3347)

noregulēt visus valsts dzīves jautājumus, bet gan to jautājumu loku, kas atzīstami par svarīgākajiem.

Tiesnešu tiesību leģitimitāti pamato arī jau iedibinātie kritēriji angloamerikāņu tiesību loka un Rietumeiropas tiesību loka raksturīgo juridisko metožu nošķiršanai. Viens no šādiem kritērijiem ir procentuālais īpatsvars, cik bieži un daudz tiesas savos nolēmumos izmanto agrākos tiesu nolēmumos ietvertās atziņas, kā arī – kādam mērķim šīs atziņas tiek izmatotas. Tā, piemēram, izskatot saturiski identiskas lietas, Vācijas tiesa spriedumā atsaucās uz 8 agrākiem tiesas nolēmumiem, kamēr Anglijas tiesa – uz 25. Otrā salīdzināmā gadījumā Vācijas tiesa bija atsaukusies uz 14, bet Anglijas tiesa – 13 agrākiem tiesas nolēmumiem.⁸⁵ Faktiski Vācijā agrāko tiesas nolēmumu izmantošanas biežums vidēji varētu būt pat vēl mazāks, jo, analizējot spriedumu un lēmumu tekstus, redzams, ka atsaucē uz agrākā lietā sniegtu tiesas atziņu ir ilustratīvas vai arī sniegtas kā piemēri iedibinātai praksei. Anglijas tiesās, savukārt, biežāki ir gadījumi, kad agrāko tiesu atziņas tiek detalizēti izpētītas, apsvērtas un pārformulētas. Tātad vispārinot varētu apgalvot, ka Romāņu-ģermāņu tiesību loka juridiskajai metodei tiesnešu tiesību noteikumi tiek radīti mazāk, nekā tas ir precedentu tiesību loka valstu juridiskajā metodē un praksē, kam raksturīga plaša jebkura tiesību jautājuma regulācija ar tiesu precedentiem.

Šīs atšķirības izriet ne tikai no vēsturiskām, juridiskās izglītības un tiesību kodifikācijas līmeņa atšķirībām. Romāņu-ģermāņu tiesību lokā galvenais tiesas rīcības instruments vēsturiski ir bijis un joprojām saglabājas rakstveids likums, jeb, precīzāk, normatīvie tiesību akti. Tikai gadījumā, ja normatīvajos tiesību aktos interpretācijas rezultātā tomēr nav iespējams atrast eventuāli piemērojamo tiesību normu, tiesa izmanto pārējās juridiskās metodes.

Pie tam, angloamerikāņu tiesību lokam raksturīga induktīvo metožu izmantošana, kamēr civilo tiesību lokā vairāk tiek piemērotas deduktīvās metodes.

Tiesnešu tiesību kontrole

⁸⁵ Skat., Markesinis B.S., Auby J-B., Coester-Waltjen D., Deakin S.F. *Tortious Liability of Statutory Bodies. A comparative and Economic Analysis of Five English Cases*. Oxford: Hart Publishing, 1999.

Tiesnešu tiesības pastāv kodificēto jeb rakstīto tiesību sistēmā, kur juridisku normu radīšana tiek saistīta ar politisku aktu, kura pamatā ir vispārēja tautas griba, tādēļ tiesnešu tiesību izstrādes un attīstības brīvība tiek kontrolēta un pārraudzīta.⁸⁶ Kontroles nepieciešamība tiešā veidā izriet arī no *Šarla Monteskjē* varas dalīšanas teoriju papildinošās kontroles un līdzsvara sistēmas. Tiesas veiktas tiesību jaunrades konstitucionālajam pamatam ir pienākums pārraudzīt subjektus, kam ir deleģētas šīs tiesas veiktas tiesību jaunrades tiesības.⁸⁷ Primārā un **būtiskākā tiesnešu tiesību kontrole tiek veikta kasācijas instancē**, izskatot attiecīgās lietas. Kasācijas instances tiesas darba mērķis ir pārbaudīt, vai zemākas instances tiesa nav pārkāpusi materiālo vai procesuālo tiesību normas vai, izskatot lietu, pārkāpusi savas kompetences ietvarus, kas ietver sevī arī pienākumu pārbaudīt, vai tiesa materiālo tiesību normas iztulkojusi pareizi un procesuālo tiesību normas iztulkojusi pareizi,⁸⁸ respektīvi – ja tā ir radījusi iespējamu tiesnešu tiesību noteikumu - vai tas ir tiesisks. Tādējādi kasācijas instances tiesas ikdienas darba viens no stūrakmeņiem ir tieši zemāko tiesu radīto tiesnešu tiesību kontrole. Būtu nepareizi apgalvot, ka bez augstākās tiesas veiktas kontroles neviens tiesnešu tiesību noteikums, ko radījusi zemāka tiesa, nevar būt tiesisks un piemērojams. Tomēr nepārprotami lielāku tiesisko drošību un pārliecināšanas spēku iegūst tie tiesnešu tiesību noteikumi, kas ir izskatīti un atbalstīti kasācijas instances tiesā.

Tomēr arī pati kasācijas instances tiesa – proti, Augstākās tiesas Senāts – savos spriedumos un lēmumos izstrādā un formulē tiesnešu tiesību noteikumus. Ja Senāts ir tas, kas veic zemāko instanču tiesu radīto tiesnešu tiesību noteikumu kontroli Latvijā, tad jānoskaidro vēl arī – **kas kontrolē paša Senāta radīto tiesnešu tiesību noteikumu tiesiskumu un kvalitāti.**

Saskaņā ar likuma *Par tiesu varu* 49.¹ pantu Latvijas Republikas Augstākās tiesas Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce (tiesnešu kopsapulce) apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā. Domājams, likumā formāli ietvertais šaurais tekstuālais tiesnešu kopsapulces kompetences formulējums, tas ir, ka tā apspriež

⁸⁶ Perelman Ch. Ontologie juridique et sources du droit. *Archives du Philosophie du Droit*, 1982, 31.

⁸⁷ Claus L. Montesquieu's Mistakes and the True Meaning of Separation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2005, Vol.25, No.3, p.437

⁸⁸ Skat., piemēram, *Civilprocesa likuma* 450.-452.pantus.

vienīgi tiesību normu interpretācijas jautājumus, jāiztulko termina „interpretācija” plašākā nozīmē.⁸⁹ Būtu nepamatoti, ja tiesnešu kopsapulce apspriestu vienīgi tiesību normu interpretācijas jautājumus, bet nepievērstos, piemēram, tiesību tālākveidošanas jautājumiem, kas nereti ir būtiskāki un jāizvērtē ar lielāku rūpību. Jāsecina, ka tiesnešu kopsapulces kompetencē ietilpst apspriest aktuālus tiesību piemērošanas un tiesnešu tiesību jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā, kas sevī ietver arī vienveidību tiesnešu tiesību normu piemērošanā, un tiesnešu tiesību vienotu un kvalitatīvu attīstību. Tiesnešu kopsapulces viens no uzdevumiem tiesnešu tiesību aspektā ir nodrošināt to attīstību, kā arī risināt tiesnešu tiesību normu savstarpējos konfliktus, ja tādi konstatēti. Proti, kopumā – rūpēties par tiesnešu tiesību kvalitāti un attīstību. Šāda tiesnešu kopsapulces esamība un darbība vērtējama kā papildu instruments tai tiesnešu tiesību kontrolei, ko Senāts veic pār zemāko instanču tiesu radītajām tiesnešu tiesībām kasācijas tiesvedības kārtībā.

Tā kā tiesnešu kopsapulce apspriež visus „aktuālos tiesību normu interpretācijas” jautājumus, tas ietver sevī arī paša Senāta radīto tiesnešu tiesību normu analīzi un izvērtēšanu no citu tiesnešu puses, kas, iespējams, paši nav piedalījušies konkrēto tiesnešu tiesību normu izstrādē un formulēšanā.⁹⁰ Tātad tiesnešu kopsapulces darbība kalpo vienlaicīgi arī kā instruments Senāta tiesībradošās darbības paškontrolei.

Tomēr, tā kā Senāta judikatūra satur normatīvus tiesnešu tiesību noteikumus, kam ir leģislatīva daba, ir jāpastāv mehānismam, kā šie noteikumi pakļaujas likumdošanas varas kontrolei. Parlaments kā likumdevējs, protams, nav tiesīgs grozīt vai atcelt Senāta nolēmumus,⁹¹ kas būtu ļoti būtisks varas dalīšanas principa un tiesiskas valsts pamatprincipu pārkāpums iejaucoties tiesas spriešanā. Tomēr parlaments kā likumdevējs ir tiesīgs padarīt tiesnešu tiesību noteikumu par spēkā neesošu, to

⁸⁹ Terminu „interpretācija” lieto arī citā – plašākā nozīmē, ietverot šī jēdziena izpratnē arī visus tiesību tālākveidošanas veidus, t.i., visas tiesību piemērotāja (saprotošā subjekta) radošās darbības. Par termina „interpretācija” saturu šaurākā un plašākā izpratnē plašāk skat.: Sniedzīte G. Tiesību normu interpretācija *praeter legem I. Likums un Tiesības*, 2005. oktobris, nr. 74; Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Berlin Heidelberg: Dritte, Neu bearbeitete Auflage, Springer-Vetlag, 1995, p.163.

⁹⁰ Tiesnešu kopsapulcē piedalās Augstākās tiesas Tiesu palātas (tātad apelācijas instances tiesas) un Senāta departamenta (kasācijas instances tiesas) tiesneši.

⁹¹ Skat., piemēram: *Civilprocesa likuma* 477.pantu. Kasācijas instances tiesas sprieduma likumīgais spēks. *Kasācijas instances tiesas spriedums nav pārsūdzams un stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī. Kriminālprocesa likuma* 588.panta 5.daļu: *Kasācijas instances tiesas lēmums nav pārsūdzams. Šis lēmums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī.*

modificēt vai apstiprināt tiesnešu radītos noteikumus, tos formalizējot normatīvajā tiesību aktā. Tā izpaužas **tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole** – kontrole no likumdošanas varas puses. Likumdevēja veiktajai tiesnešu tiesību kontrolei nav nepieciešams specifisks institucionāls mehānisms, tā tiek īstenota caur parlamenta pamatfunkciju vispārējā likumdošanas procesa ietvaros.⁹² Arī gadījumi, kad likumdevējs nepieņem normatīvos tiesību aktus vai tiesību normas jomā, kur ir izstrādātas tiesnešu tiesības, ir atzīstami par likumdevēja veiktu kontroli, jo to var uzskatīt par piekrišanas formu. Šī kontroles forma sasaucas ar Francijas tiesību doktrīnā izstrādāto netiešās piekrišanas teoriju.⁹³ Parlaments likumdevēja kontroli pār tiesnešu tiesībām parasti neveic pārāk kritiski tā iemesla dēļ, ka tiesnešu tiesības ir būtisks jaunu likumu un normu iniciatīvas avots. Ja tiesnešu tiesības ir attīstījušās tā, ka to piedāvātie risinājumi nesakrīt ar likumdevēja patieso gribu, ko tas bija ietvēris normatīvajā tiesību aktā, likumdevējs var šo savu patieso gribu uzsvērti izteikt, grozot attiecīgo normatīvo tiesību aktu. Tādā veidā likumdevējs var novērst savai gribai neatbilstošu risinājumu piemērošanu tiesās un grozīt tiesnešu tiesības, ja īpaša vajadzība to prasa – pat piemērojot likuma atpakaļejošo spēku kā instrumentu. Tātad nav patiesi izteikums, ka *tas, ko dzejnieks (likumdevējs) ir radījis, tam vairs nepieder*,⁹⁴ kas norāda uz iespējamu tiesas neierobežotu brīvību rīkoties ar likumdevēja radītajiem normatīvajiem tiesību aktiem pēc to spēkā stāšanās. Likumdevējai varai ir iespēja sekot līdzi, vai tās griba un likumu *ratio iuris* tiek atrasta un piemērota atbilstoši.

Atzīstot tiesas pilnvaras tiesnešu tiesību jomā, likumdevējs turpina būt galvenais tiesību normu teksta radītājs un vienīgai politiski pilnvarotais likumdošanas subjekts. Parlaments vairāk nekā tiesa ir piemērots politiskas regulēšanas apsvērumiem: tā rīcībā, vienlaicīgi sadarbojoties ar ministriju birokrātiju, parasti ir plašāks un labāks informācijas pamats tiesiski politisku apsvērumu un lēmumu pieņemšanai nekā tiesai, parlaments ir piemērots sociālu kompromisu atrašanai un tas savus lēmumus ideālā gadījumā pieņem diskusijā ar sabiedrisko domu un līdz ar to atgriezeniskajā saistībā

⁹² Zenati F. *La Jurisprudence*, Methodes du Droit. Paris: Dalloz, 1991, p. 240

⁹³ Plašāk skat. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesību jēdziena izpratnes attīstība ārvalstīs, *Likums un Tiesības*, 2009.gads janvāris (Nr.113) un februāris (Nr.114)

⁹⁴ *Tel le poète, ce qu'il a écrit ne lui appartient plus*. Latviešu val. – pārfrāzēts izteiciens „Tas, ko dzejnieks uzrakstījis, tam vairs nepieder”. Plašāk skat.: Dupeyroux O. *La Jurisprudence*, Source Abusive du Droit, dans: *Mélanges Offerts à J.Maury*. Tome 2, Paris: Dalloz/Sirey, 1960, p.373.

ar demokrātisko kontroli, kā tas nepieciešams politisko orientācijas procesu, arī tiesiski politiski leģislatīvu mērķu norobežošanai.⁹⁵

Kopsavilkums

Tiesas tiesības formulēt tiesnešu tiesību normu ir aprobežotas ar tai izskatīšanā nodoto faktisko strīdu un tā ietvaros atklāto juridisko problēmjasūtājumu. Tiesnešu tiesības ir vienīgi tiesas primārā darba – konkrētu lietu izšķiršanas tiesību normu piemērošanas ceļā – blakusprodukts.

Likumā ietverts pienākums tiesai veikt tiesību normu interpretāciju un tiesību tālākveidošanu ir apzināta un objektīvi nepieciešama likumdevēja pašierobežošanās – likumdevējs regulē vispārīgus jautājumus, būtiskākās valsts un sabiedrības dzīves jomas tipveida situācijām. Tiesas veikta tiesību jaunrade ir pieļaujama no konstitucionālo tiesību aspekta, jo pretējā gadījumā likumdevējs un valsts mehānisms kopumā nespētu nodrošināt maksimāla taisnīguma sasniegšanu.

Pastāv divi tiesu ierobežojoši faktori, kas nodrošina tiesnešu rīcības leģitimitāti un attaisno to, ka tiesneši tiesību sistēmā var atrast un formulēt tiesību normas paralēli parlamentārajā likumdošanas procesā radītajām formālajām rakstītajām tiesību normām: pirmkārt, tiesnešu tiesību normu var izstrādāt tikai gadījumā, kad ir juridiski korekti konstatēti visi nepieciešamie priekšnoteikumi (piemēram, likuma roba esamība, atbilstoša tiesību sistēma un tiesību izpratne, kas to pieļauj un tml.), un, otrkārt, tiesnešu tiesību norma ir jāatrod un jāformulē ievērojot noteiktu metodoloģiju, saskaņā ar attiecīgajam gadījumam vispiemērotāko paņēmienu.

Tiesai nepiemīt politiskā vara. Šis ir viens no būtiskākajiem kritērijiem, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas, un netieši leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi, kas vienlaicīgi nav iejaukšanās likumdevēja pilnvarās. Tiesa nav vēlēts politiskās varas nesējs, tā ir neitrāla institūcija. Tādēļ tiesnešu tiesības nav politiskos vai cita veida nejuridiskos apsvērumos balstītas izvēles normas. Tiesnešu tiesību galvenais

⁹⁵ Cipeliuss R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998., 241.lpp.

vadmotīvs ir tiesiskuma un taisnīguma nodrošināšana, atbilstība tiesību sistēmai kopumā un rakstīto tiesību sistēmas kvalitatīva uzlabošana.

Varas dalīšana pati par sevi neizslēdz iespēju vienas varas atzaram veikt citas varas funkcijas. Varas dalīšanas princips vienīgi rada priekšnoteikumus, kam ir jāatbilst šādai cita varas atzara funkciju īstenošanai, lai to atzītu par tiesisku un leģitīmu. Varas dalīšanas principa realizācija mūsdienu tiesiskā valstī pieļauj tiesai noteiktos gadījumos un noteiktā kārtībā tiesības atrast tiesību sistēmā un formulēt vispārējo tiesību normas.

Tiesa ar tiesnešu tiesībām neapdraud likumdevēja varas apjomu un likumdošanas funkcijas autonomu īstenošanu. Tas ir tikai papildu instruments, kas var palīdzēt uzlabot likumdošanas funkcijas īstenošanu parlamentam. Tiesības identificēt un formulēt tiesību normas nenozīmē tiesnešu tiesības būt par likumdevēju. Tiesas kvazi-leģislatīvā funkcija eksistē vienīgi tajās robežās, ko prasa nepieciešamība piemērot rakstītās tiesību normas vai novērst likumu robu tiesas izšķiršanā nodoto lietu atrisināšanai.

Konstitucionalitātes kontekstā tiesas kompetences ārējās robežas tiesību normu jaunradē nosaka vispārējie tiesību principi, tiesību sistēma un juridiska spriešana, t.i., piesaiste juridiskiem argumentiem. Tiesas piesaiste juridiskiem argumentiem ir viens no tiesnešu tiesību tiesiskuma kritērijiem.

Primārā un būtiskākā tiesnešu tiesību kontrole tiek veikta kasācijas instancē, taču pastāv arī kasācijas instances tiesas radīto tiesnešu tiesību noteikumu kontroles mehānisms, kā arī tiesnešu tiesību parlamentārā kontrole – kontrole no likumdošanas varas puses.

Tiesnešu tiesību nepieciešamību un vienlaicīgi arī konstitucionālo pamatu pašos pirmsākumos nosaka tiesību sistēmas piederība Romāņu-ģermāņu tiesību saimei un dabastiesiskā tiesību izpratne. Pakārtoti tiesnešu tiesību nepieciešamību funkcionāli nosaka vēl arī šādi faktori: robu nenovēršamā eksistence pozitīvajās tiesībās; juridiskās kārtības neatbilstība sociālās dzīves izmaiņām, jeb likuma novecošanās problēma; likuma aptuvenā taisnīguma problēma; tiesai ir jāpiedalās tiesiskajai

kartībai būtisko tiesību principu ievērošanas uzraudzībā un nodrošināšanā, ko tā *inter alia* dara ar tiesnešu tiesību radīšanu; modernā likuma dekadence (likums ir politiskā kompromisa instruments); krīzes situāciju risināšanas nepieciešamība; vērtību īstenošanas nepieciešamība, kas ietvertas dabiskajās tiesībās; tiesiskā ekonomija - piemērojot tiesnešu tiesības samazinās nepieciešamība izvērtēt pārāk daudz līdzīgu agrāko lietu; mentoru sistēmas iezīmes augstāko un zemāko tiesu savstarpējās attiecībās - augstāko tiesu tiesneši ir kvalificētāki un pieredzējušāki, tādēļ ir lietderīgi to taisītos spriedumus izmantot kā paraugus zemākās tiesās.